

Monika Curyło

magister

Uniwersytet Jagielloński

Biblioteka Katedry UNESCO

do Badań nad Przekładem i Komunikacją Międzykulturową

Prawo autorskie w bibliotece cyfrowej

Słowa kluczowe: prawo autorskie, bibliotekarz cyfrowy, Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Ustawa o ochronie baz danych, Ustawa o bibliotekach

Abstrakt: biblioteka, rozumiana jako miejsce gromadzenia, przechowywania i udostępniania zbiorów, pełni szczególną funkcję we współczesnym świecie. Umożliwia dotarcie do dóbr kultury coraz liczniejszym odbiorcom. Stwarza możliwość pozyskania informacji w formie elektronicznej. Obecnie każdy może zarówno znaleźć, jak i zamieścić informacje w Internecie. Jednak to biblioteki, uczestnicząc w budowaniu społeczeństwa informacyjnego, współtworzą to społeczeństwo poprzez umożliwienie mu korzystania z zasobów cyfrowych. Wykorzystują do tego najnowsze technologie komunikacyjne. Docierają do nowych czytelników, którzy zainteresowani są dostępem do zbiorów cyfrowych.

Biblioteka cyfrowa udostępnia swoje zbiory w sposób szczególny, wymagający dobrej znajomości prawa. Artykuł dotyczy zagadnień prawnych związanych z funkcjonowaniem biblioteki cyfrowej, a w szczególności: autorskich praw osobistych i majątkowych, prawa użyczenia, ochrony baz danych, licencji dla bibliotek, dzieł osieroconych.

Wstęp

Jedna z gazet codziennych¹ w artykułach publikowanych w kolejnych wydaniach omawiała temat dotyczący współczesnej młodzieży polskiej (głównie w wieku gimnazjalnym), która jest pierwszym pokoleniem w szkole nieznającym świata bez Internetu. Jedno z zagadnień, które chcieli omówić autorzy artykułów, dotyczyło zmian w mentalności młodych ludzi, dla których głównym (a często jedynym) źródłem wiedzy o świecie stał się Internet, z którego czerpią wprawdzie wiedzę bardzo umiejętnie pod względem technicznym, ale bez refleksji nad merytorycznymi treściami dostępnymi tą drogą, a także bez świadomości, iż treści tam zawarte mogą do kogoś należeć, a co za tym idzie są chronione prawami autorskimi.

W 1994 roku Umberto Eco pisał: *Dawniej ktoś, kto musiał zająć się jakimś badaniem, szedł do biblioteki, znajdował dziesięć tytułów*

¹ „Gazeta Wyborcza”, maj 2010.

na dany temat i czytał, dzisiaj naciska klawisz swojego komputera, otrzymuje bibliografię złożoną z dziesięciu tysięcy tytułów, więc rezygnuje albo jeśli jest mądry, wyrzuca ją i wraca do biblioteki². Niezależnie od tego, czy zgadzamy się z Umberto Eco czy też nie, powstaje pytanie: skąd w komputerze te dziesięć tysięcy tytułów? Skąd się tam wzięły i czy to możliwe, że zamieścił je tam jakiś bibliotekarz (albo bibliotekarka)? Czy bibliotekarze cyfrowi to bibliotekarze pracujący w bibliotece tradycyjnej, którzy wykonują takie same czynności jak pozostali pracownicy (gromadzą, udostępniają, opracowują zbiory), a tylko nośnik, na którym działają, jest inny? Czy rola biblioteki w pierwszej dekadzie XXI jest taka sama, jak dziesięć czy dwadzieścia lat temu?

Biblioteka XXI wieku

Biblioteka, rozumiana jako miejsce zapewniające dostęp do dóbr kultury, dalej pełni swoją rolę, ale w inny sposób – ponieważ to miejsce nie musi oznaczać dostępu ograniczonego w czasie i przestrzeni do konkretnego budynku. Ograniczonego w czasie – do godzin otwarcia biblioteki; w przestrzeni – do budynku, do którego należy się udać osobiście. Biblioteka, oznaczająca kiedyś konkretne miejsce obecnie może mieścić się „wszędzie”, a to „wszędzie” zapewnia nam Internet. Oprócz więc tradycyjnego dostępu do swoich zbiorów biblioteka zapewnia dostęp bezpośredni z każdego miejsca na świecie. Może proponować swojemu użytkownikowi dostęp wieloraki:

- zbiory wyłącznie w formie tradycyjnej (drukowanej na papierze);
- zbiory zdigitalizowane (początkowo istniejące w formie drukowanej, następnie udostępniane w formie elektronicznej);
- zbiory wyłącznie w formie elektronicznej.

Ponieważ zasadnicze funkcje biblioteki cyfrowej nie ulegają poważnej zmianie w stosunku do tradycyjnej, również zadania bibliotekarzy cyfrowych nie zmieniają się zasadniczo. Wymienić wśród nich można takie, jak:

- organizacja wiedzy;
- zwiększenie wiarygodności i autorytarności informacji;
- badanie potrzeb użytkowników;
- doradztwo;
- zachowanie dorobku ludzkości, w tym materiałów o niskiej wartości rynkowej;
- przetwarzanie danych w wiedzę i organizacja dostępu do tej wiedzy³.

² U. Eco, *To filozofia nauczy nas, jak korzystać z informacji*, [w]: *Trzecie zapiski na pudełku od zapatek*, Poznań 1997.

³ M. Nahotko, *Bibliotekarze cyfrowi w środowisku cyfrowej nauki, biblioteki i cyfrowych publikacji* [on-

Wspomniano wcześniej, że bibliotekarze cyfrowi wykonują takie same czynności jak bibliotekarze tradycyjni: gromadzą, udostępniają, opracowują zbiory, jednakże obecnie wzrasta znaczenie jednych czynności, a inne nie wydają się już tak istotne i angażują w mniejszym stopniu siły i środki personelu współczesnej biblioteki cyfrowej. Konieczność gromadzenia i przechowywania dorobku ludzkości nie będzie już podstawową rolą bibliotek, nie będzie może nią nawet samo udostępnianie, lecz praca z systemami komputerowymi, pomoc online, pomoc w nawigacji po rozproszonych zasobach oraz konwersja danych w informację, a informacji w wiedzę⁴. Bibliotekarz cyfrowy, mimo posiadanych wysokokwalifikowanych umiejętności, odczuje potrzebę dalszego kształcenia się, nabywania nowych umiejętności, nie tylko związanych z dosłownym traktowaniem zawodu bibliotekarza (a więc wiedzy praktycznej, zawodowej, której uczą podręczniki bibliotekarstwa), ale przede wszystkim odczuje potrzebę ciągłego uczenia się rzeczy nowych, poszukiwania nowych rozwiązań, otwartości na zmiany, uczenia się na błędach. Co więcej będzie te zmiany inicjował, tak aby biblioteka w której pracuje stała się inkubatorem nowoczesności, centrum wiedzy, miejscem będącym inspiracją do nowych działań i wdrażania nowatorskich pomysłów.

Nowym wyzwaniem technicznym, organizacyjnym, merytorycznym towarzyszą nowe wyzwania prawne związane z tworzeniem i funkcjonowaniem bibliotek cyfrowych. Skuteczny bibliotekarz musi posiadać podstawową wiedzę na temat uwarunkowań prawnych swojego zawodu, szczególnie bibliotekarz pracujący w środowisku cyfrowym, wymagającym specjalnej ostrożności w poruszaniu po tak różnorodnym polu działania, jakim jest Internet.

Pośród podstawowych aktów prawnych, z którymi powinien zapoznać się bibliotekarz cyfrowy, na pewno można wymienić: Ustawę o bibliotekach, Ustawę o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Ustawę o ochronie baz danych.

Ustawa o bibliotekach

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach, Dz. U. 1997, nr 85, poz. 539.

Według Ustawy o bibliotekach do podstawowych zadań bibliotek należy:

- 1) *gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i ochrona materiałów bibliotecznych;*
- 2) *obsługa użytkowników, przede wszystkim udostępnianie zbiorów oraz prowadzenie działalności informacyjnej, zwłaszcza informowanie*

---

line], Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy EBIB, 2006, 10(80) [dostęp: 1.10.2010], dostępny w Word Wide Web: <http://www.ebib.info/2006/80/a.php?nahotko>.

⁴ *Ibid.*

o zbiorach własnych, innych bibliotek, muzeów i ośrodków informacji naukowej, a także współdziałanie z archiwami w tym zakresie (art. 4).

Natomiast art. 5 tej ustawy definiuje pojęcie materiału bibliotecznego: *Materiałami bibliotecznymi są w szczególności dokumenty zawierające utrwalony wyraz myśli ludzkiej, przeznaczone do rozpowszechniania, niezależnie od nośnika fizycznego i sposobu zapisu treści, a zwłaszcza: dokumenty graficzne (piśmiennicze, kartograficzne, ikonograficzne i muzyczne), dźwiękowe, wizualne, audiowizualne i elektroniczne.*

Na podstawie cytowanych artykułów należy przyjąć, iż zdigitalizowane materiały biblioteczne udostępniane w systemie cyfrowym stanowią bibliotekę w rozumieniu tej ustawy, a ich rozpowszechnianie w Internecie jest formą rozpowszechniania zbiorów. Toteż wszystkie przepisy dotyczące bibliotek tradycyjnych wymienione w Ustawie o bibliotekach będą miały zastosowanie również do bibliotek cyfrowych.

Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych

Ustawa z dnia 4 lutego 1994 roku o prawie autorskim i prawach pokrewnych (tekst jednolity Dz. U. 2006, nr 90, poz. 631 ze zm.).

Na podstawie tej ustawy ochronie podlega każdy przejaw działalności twórczej o indywidualnym charakterze, ustalony w jakiejkolwiek postaci, niezależnie od wartości, przeznaczenia i sposobu wyrażenia (art. 1). Twórcy przysługują prawa od momentu stworzenia dzieła (autorskie prawa majątkowe), trwają przez cały okres życia autora, a następnie 70 lat po jego śmierci. Zgodnie z artykułem 17 autor ma prawo do korzystania z utworu na każdym polu eksploatacji, rozporządzania utworem na każdym polu eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Po wygaśnięciu autorskich praw majątkowych można dowolnie korzystać z utworu (dokonywać zwielokrotniania i rozpowszechniania) pod warunkiem przestrzegania autorskich praw osobistych.

Autorskie prawa osobiste (art. 16) są nieograniczone w czasie i dotyczą prawa do:

- autorstwa utworu
- oznaczenia utworu swoim nazwiskiem lub pseudonimem albo do udostępniania go anonimowo
- nienaruszalności treści i formy utworu oraz jego rzetelnego wykorzystania
- decydowania o pierwszym udostępnieniu utworu publiczności
- nadzoru nad sposobem korzystania z utworu.

Rozpowszechnianie utworu wg Ustawy o prawie autorskim oznacza udostępnienie tego utworu publicznie (w każdej formie) za zgodą autora. Rów-

niez udostępnianie elektronicznych wersji dzieł za pomocą Internetu oraz sieci komputerowych stanowi działanie ograniczone prawem autorskim. Aby rozpowszechnić dzieła publicznie, należy uzyskać zgodę autora.

Następnym przejawem działalności objętym domeną prawa autorskiego jest digitalizacja dzieł poprzez np. skanowanie. Podstawę do dokonania digitalizacji może stanowić albo zgoda autora, albo uprawnienie do dokonania zwielokrotnienia (czyli digitalizacji) w ramach licencji dozwolonego użytku.

Instytucja dozwolonego użytku pozwala na ograniczenie zakresu praw autorskich poprzez ustanowienie:

- 1) użytku osobistego (art. 23). Zakres własnego użytku osobistego obejmuje korzystanie z pojedynczych egzemplarzy utworów przez krąg osób pozostających w związku osobistym, w szczególności pokrewieństwa, powinowactwa lub stosunku towarzyskiego;
- 2) użytku publicznego (art. 27 i dalsze). Biblioteki, archiwa i szkoły mogą:
  - udostępniać nieodpłatnie, w zakresie swoich zadań statutowych, egzemplarze utworów rozpowszechnionych
  - sporządzać lub zlecać sporządzanie egzemplarzy rozpowszechnionych utworów w celu uzupełnienia, zachowania lub ochrony własnych zbiorów
  - udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek.

Biblioteki mogą więc korzystać z dzieł bez konieczności uzyskiwania zgody podmiotu uprawnionego z tytułu prawa autorskiego ze względu na wymienione powyżej artykuły.

Artykuł 50 Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych wprowadza pojęcie użyczenia egzemplarza utworu (tj. przekazanie do ograniczonego czasowo korzystania, nie mające na celu bezpośredniego lub pośredniego uzyskania korzyści majątkowej) czyli stanowi podstawę do prowadzenia działalności statutowej każdej biblioteki tj. udostępniania czytelnikom egzemplarzy już rozpowszechnionych utworów. W sytuacji sporządzania kopii posiadanych zbiorów ustawodawca nie precyzuje rodzaju kopii, a więc dopuszczalne jest sporządzenie kopii cyfrowych dokumentów z własnej biblioteki lub też wypożyczonych z innych bibliotek. Na podstawie cytowanego wyżej artykułu 28 Ustawy biblioteki mogą udostępniać zbiory dla celów badawczych lub poznawczych za pośrednictwem końcówek systemu informatycznego (terminali) znajdujących się na terenie tych jednostek.

Art. 15a. Ustawy o prawie autorskim wypowiedzi się na temat publikacji prac magisterskich lub licencjackich: *Uczelni w rozumieniu przepisów o szkolnictwie wyższym przysługuje pierwszeństwo w opublikowaniu pracy dyplomowej studenta. Jeżeli uczelnia nie opublikowała pracy dyplomowej*

w ciągu 6 miesięcy od jej obrony, student, który ją przygotował, może ją opublikować, chyba że praca dyplomowa jest częścią utworu zbiorowego. Student zachowuje autorskie prawa majątkowe i osobiste do swojej pracy dyplomowej, a całość autorskich praw zawsze przysługuje twórcy. Stwierdzenie to ma istotne znaczenie dla bibliotekarzy cyfrowych tworzących bazy prac magisterskich, z takim zastrzeżeniem, że student może udzielić uniwersytetowi nieodpłatnej licencji niewyłącznej na korzystanie z pracy magisterskiej bez ograniczeń czasowych i terytorialnych w zakresie publicznego rozpowszechniania pracy w Internecie.

Ustawa o ochronie baz danych

Ochronę prawną baz danych reguluje Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. o ochronie baz danych, Dz.U. 2001, nr 128, poz. 1402.

Ochronie podlegają wszystkie bazy danych, zarówno tradycyjne, jak i elektroniczne ze względu na prawa autorskie (dotyczy to baz posiadających tzw. cechy twórczości odnoszące się do materiałów, ich doboru lub układu), oraz ze względu na Ustawę o ochronie baz danych (bazy danych nie spełniające cech utworu). Producentom baz (a więc między innymi bibliotekom) przysługuje prawo do ochrony bazy i uprawnienie do zakazu pobierania i wtórnego wykorzystania: *pobieranie danych oznacza stałe lub czasowe przejęcie lub przeniesienie całości lub istotnej, co do jakości lub ilości, części zawartości bazy danych na inny nośnik, bez względu na sposób lub formę tego przejęcia lub przeniesienia* (artykuł 2). Przez wtórne wykorzystanie rozumie się *publiczne udostępnienie bazy danych w dowolnej formie, a w szczególności poprzez rozpowszechnianie, bezpośrednie przekazywanie lub najem, z zastrzeżeniem art. 3.* Wspomniany artykuł 3 dotyczy wypożyczania baz danych, a według ustawy o ochronie baz danych wypożyczenie nie stanowi pobierania danych lub wtórnego ich wykorzystania.

Dozwolony użytek baz danych dotyczy:

- 1) wypożyczania baz (artykuł 3)
- 2) pobierania lub wtórnego wykorzystania w jakimkolwiek celu nieistotnej, co do jakości lub ilości, części jej zawartości (artykuł 7)
  - a. do własnego użytku osobistego, ale tylko z zawartości nielektronicznej bazy danych
  - b. w charakterze ilustracji, w celach dydaktycznych lub badawczych, ze wskazaniem źródła, jeżeli takie korzystanie jest uzasadnione niekomercyjnym celem, dla którego wykorzystano bazę
  - c. do celów bezpieczeństwa wewnętrznego, postępowania sądowego lub administracyjnego (artykuł 8).

Okres ochrony bazy danych trwa 15 lat i liczony jest od sporządzenia bazy lub jej publicznego udostępnienia, jednakże wprowadzenie istotnej zmiany do treści bazy oznacza, iż jej okres ochronny zaczynamy liczyć od początku.

Podsumowanie

Bibliotekarz musi więc znać prawo przynajmniej w zakresie dotyczącym bezpośrednio wykonywanych przez niego obowiązków zawodowych. Prawo autorskie jest tak skonstruowane, że chroni autora i jego pracę, ale przede wszystkim zabezpiecza interesy posiadacza praw, który czerpie z nich zyski. Niestety, z racji wykonywanego zawodu bibliotekarze mogą nieświadomie łamać te zasady, postępując wprawdzie w dobrej wierze, ale w razie konfliktu interesów to bibliotekarz (a właściwie instytucja, którą reprezentuje) będzie ponosić odpowiedzialność.

Dla uporządkowania zagadnienia warto przypomnieć obowiązujące zasady:

- 1) Jakie materiały są wolne od ochrony prawa autorskiego (majątkowego)?
  - a. te, które ich autorzy udostępnili w domenę publiczną. *Domena publiczna* (ang: *public domain*) – w najwęższym znaczeniu jest to twórczość, z której można korzystać bez ograniczeń wynikających z uprawnień, jakie mają posiadacze autorskich praw majątkowych, gdyż prawa te wygasły lub twórczość ta nigdy nie była lub nie jest przedmiotem prawa autorskiego⁵
  - b. te, których ochronny czas minął. Upiętyło 70 lat od śmierci autora i utwór może być wykorzystany. Natomiast w przypadku utworów, których twórca nie jest znany, prawa majątkowe wygasają po 70 latach od daty pierwszego rozpowszechnienia (art. 36 pkt. 2)
  - c. te, które nigdy nie podlegały ochronie. Art. 4. Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych wyjaśnia: *Nie stanowią przedmiotu prawa autorskiego: 1) akty normatywne lub ich urzędowe projekty, 2) urzędowe dokumenty, materiały, znaki i symbole, 3) opublikowane opisy patentowe lub ochronne, 4) proste informacje prasowe*
  - d. te, co do których mamy podpisaną umowę tzw. licencyjną zawartą z autorem lub jego spadkobiercą albo z wydawcą. Umowa powinna mieć formę pisemną

⁵ *Domena publiczna* [online], Wikipedia. Wolna encyklopedia [dostęp: 1.10.2010], dostępny w Word Wide Web: http://pl.wikipedia.org/wiki/Domena_publiczna.

- e. te, co do których mamy podpisaną umowę zawartą z organizacją zbiorowego zarządzania prawami autorskimi
- f. te, które zostały opublikowane wg zasad licencji typu Creative Commons. Creative Commons to amerykańska organizacja pozarządowa non-profit działająca na rzecz ułatwień w zakresie dzielenia się wiedzą i wymiany materiałów zgodnie z zasadami prawa autorskiego. Organizacja daje autorom, artystom, muzykom i innym twórcom łatwy sposób na określenie w jaki sposób ich dzieła mają być dostępne i pod jakimi warunkami, użytkownikom zaś łatwo identyfikowalne warunki, na których dzieło może zostać wykorzystane⁶. Obecnie kilka milionów stron WWW działa na licencji CC, a rodzaj licencji wybiera autor, określając taki zakres ochrony jaki go interesuje. Autor wybiera między:

- uznaniem autorstwa (wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać chroniony prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne pod warunkiem, że zostanie przywołane nazwisko autora pierwowzoru)
- użyciem niekomercyjnym (wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać chroniony prawem autorskim utwór oraz opracowane na jego podstawie utwory zależne jedynie dla celów niekomercyjnych)
- bez utworów zależnych (wolno kopiować, rozprowadzać, przedstawiać i wykonywać utwór jedynie w jego oryginalnej postaci – tworzenie utworów zależnych nie jest dozwolone)
- na tych samych warunkach (wolno rozprowadzać utwory zależne jedynie na licencji identycznej do tej, na jakiej udostępniono utwór oryginalny).

Licencje Creative Commons dotyczą bibliotek, które: albo posiadają prawa autorskie do jakichś dzieł, albo wykorzystują dokumenty udostępniane na podstawie tych licencji. Creative Commons działa w ponad 30 krajach, w tym od kwietnia 2005 roku w Polsce.

- 2) Jakie prawa nigdy nie wygasają? Nigdy nie wygasają autorskie prawa osobiste.
- 3) Jakiemu prawu podlegają utwory chronione? Utwory chronione podlegają polskiemu prawu autorskiemu. Art. 5. Ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych wyjaśnia: *Przepisy ustawy stosuje się do*

---

⁶ B. Szczepańska, *Podręcznik prawa autorskiego dla bibliotekarzy*. Przekład i przystosowanie do polskiego prawa Barbara Szczepańska [online], Electronic Information for Libraries [dostęp: 1.10.2010], dostępny w Word Wide Web: <http://www.eifl.net>.

utworów: 1) których twórca lub współtwórca jest obywatelem polskim lub 2) których twórca jest obywatelem państwa członkowskiego Unii Europejskiej, lub 3) które zostały opublikowane po raz pierwszy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej albo równocześnie na tym terytorium i za granicą, lub 4) które zostały opublikowane po raz pierwszy w języku polskim, lub 5) które są chronione na podstawie umów międzynarodowych, w zakresie, w jakim ich ochrona wynika z tych umów.

- 4) Co to są dzieła osierocone? Dzieła osierocone to twory dla których nie można ustalić autora, albo nie wiemy kim jest, albo nie możemy nawiązać z nim kontaktu w celu zawarcia z nim umowy – a co za tym idzie nie wiemy, czy trwają autorskie prawa majątkowe.

Bibliografia

1. *Domena publiczna* [online], Wikipedia. Wolna encyklopedia [dostęp: 1.10.2010], dostępny w Word Wide Web: http://pl.wikipedia.org/wiki/Domena_publiczna.
2. Eco U., *To filozofia nauczy nas, jak korzystać z informacji*, [w:] *Trzecie zapiski na pudełku od zapalek*, Poznań 1997.
3. Nahotko M., *Bibliotekarze cyfrowi w środowisku cyfrowej nauki, biblioteki i cyfrowych publikacji* [online], Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy EBIB, 2006, 10(80) [dostęp: 1.10.2010], dostępny w Word Wide Web: <http://www.ebib.info/2006/80/a.php?nahotko>.
4. Szczepańska B., *Podręcznik prawa autorskiego dla bibliotekarzy*. Przekład i przystosowanie do polskiego prawa Barbara Szczepańska [online], Eifl.[dostęp: 1.10.2010], dostępny w Word Wide Web: <http://www.eifl.net>.